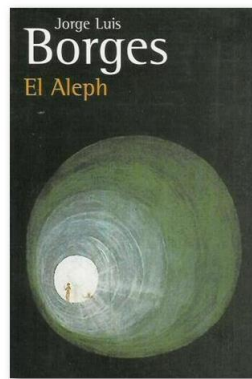

דברי פתיחה, יו"ר הפאנל, הגב' ליאת ורהפטיג ארן - פסיכולוגית קלינית, אנליטיקאית קבוצתית ועמיתה במכון תל-אביב לפסיכואנליזה בת זמננו:

נשמע היום את הרצאתו של ד"ר גדי בן שפר, פסיכואנליטיקאי וחבר במכון תל אביב לפסיכואנליזה בת זמננו, בנושא: האלף של בורחס, רוורי והטיפול הפסיכואנליטי. אני רוצה להתחיל עם תמונה המופיעה על כריכתו של הספר "אלף" של בורחס באנגלית.

גדי יתייחס בהרצאתו לרעיון של "אלף". גדי מציע מובנים ישנים, חדשים ויצירתיים ובעיקר מרגשים לרעיון של רוורי. הוא מתייחס לרוורי בין השאר כאל היכולת שלנו כמטפלים להתקרב אל נקודת "האלף" של מטופלינו.

"אלף" היא הצצה אל היקום, אל העננים, המדבריות, עבר הווה עתיד, אל אהבות, מוות, יופי, קרבה וצער, טווח כל הרגשות האנושיים. התאור של גדי את הרוורי, כהתקרבות אל "האלף" של המטופל, מלא דמיון, חמלה ואנושיות. הרגשתי שהתמונה של בורחס מעבירה משהו מהאיכות הזו. אולי כל אחד מאיתנו יגלה משהו על "האלף" שלו בעקבות ההרצאה.

האלף של בורחס, Reverie, והטיפול הפסיכואנליטי

"הסקרנות היא השותף השקט של הקשב" (Nersessian 1995, p. 121, מצוטט אצל Akhtar, 2017)

"בהשוואה לשפע של מחשבות החלום והיקפן", כותב פרויד ב'פירוש החלום' (2007) (1900), "החלום מצומצם, דל ולאקוני. משנרשם החלום, הוא מחזיק חצי עמוד; ואילו לאנליזה, הכוללת את מחשבות החלום, נדרש שטח כתוב גדול פי שישה, שמונה, או שנים עשר" (עמ' 286). העיבוי וההיסט, שני האומנים שמעצבים את החלום, פועלים על התוכן הסמוי, האסוציאטיבי והעשיר, ודוחסים משמעויות רבות ומחשבות רבות לרובד אחד, לחלום הגלוי.

ובהקבלה לשדה שאנחנו נמצאים בו כעת, שדה החשיבה התיאורטית על העבודה הקלינית שלנו, ניתן אולי לומר שמחשבות החלום התיאורטיות של הזמן שלנו גם הן מתעבות ונדחסות בדרכן להיות מבוטאות במאמר, הרצאה, או מושג. ההתגלות שלהן היא תמיד דלה ביחס לשפע התיאורטי שהזין אותה. וכך, אנחנו מזקקים במאמר טענה או רעיון מסוים אבל משהו מהרקע העשיר אובד ומאבד את זכות הדיבור שלו כשהוא מוחלף בנציג אקדמי תמציתי.

בהרצאה הנוכחית אני רוצה להתייחס לנציג שכזה, והוא המושג רברי, אך לנסות ולנוע בכיוון ההפוך, במעלה הנהר, ולהחיות משהו ממחשבות החלום שלו. אני אתחיל בטקסט של רילקה ואעבור בטקסט של בורחס וממנו אמשיך לרעיון של חני בירן ולפיתוח שלו שיקשור אותו למה שאני רואה כביטוי של חמלה ואנושיות, ביטוי של הטוב שבאדם. ובתוך כל זה אדון במופעים שונים ובשימושים שונים של פונקציית הרברי בטיפול הפסיכואנליטי.

וכך כותב רילקה, המשורר האוסטרי בן המאה ה-19:

"בעבור טור אחד של שיר צריך לראות הרבה ערים, אנשים ועצמים. צריך להכיר את החיות, צריך להרגיש איך עפות הציפורים ולדעת את המחווה שבה נפקחים הפרחים הקטנים עם בוקר. צריך לדעת להיזכר בדרכים העוברות במחוזות לא נודעים, בפגישות לא צפויות ובפרידות שהיו חזויות זמן רב, בימי ילדות שטרם פוענחו, בהורים שהיה הכרח לצערם, כאשר הכינו לך שמחה ולא הבנת את פשרה (זו היתה שמחה שנועדה לאחר), במחלות ילדות שראשיתן מוזרה כל כך ומלווה בהשתנויות כה רבות וכה כבדות. בימים בתוך חדרים שקטים, מאופקים, ובבקרים על שפת הים, בים בכלל, בימים. בלילות מסע שהמו וחלפו בגבהים וטסו עם כל הכוכבים— ועדיין אין בזה די, אם אתה מגיע להרהר בכל אלה. צריך שיהיו לך זיכרונות על לילות אהבה רבים שאף אחד מהם לא דמה למשנהו, על צעקותיהן של נשים אחוזות צירי לידה ועל יולדות קלות, לבנות, מנמנמות, החוזרות ונסגרות. אבל צריך היית גם לשהות במחיצת גוססים ולשבת אצל מתים בחדר שחלונו פתוח והרעשים נדחפים פנימה קטעים קטעים. ולא די גם בזה שיש לך זיכרונות. צריך שתדע לשכוח אותם אם הם רבים, ושיהיה בך אורך הרוח הגדול לחכות שישבו. כי בזיכרונות כשלעצמם עדיין לא הושג דבר. רק בשעה שהם הופכים להיות דם בתוכנו, מבט ומחווה, בני בלי שם ולא נבדלים עוד מעצמנו, רק אז יוכל לקרות, שבשעה נדירה מאד תקום בתוך תוכם המלה הראשונה של שורת שיר ותצא מהם והלאה."¹

המילים האלו נכתבו בעשור הראשון של המאה ה-20 ומציירות משהו מתפיסתו של רילקה לגבי מה שנראה לי כמבט מפיח חיים בעולם, מבט פואטי שנותן משמעות. זהו מבט שבלעדיו,

¹ ריינר מריה רילקה, 2002 (1910), מרשימותיו של מלטה לאורידיס בריגה, (The Notebooks of Malte Laurids Brigge) בתרגום עדה ברודסקי, הוצאת כרמל.

במילים מיומנה של משוררת אחרת, הנפש אינה אלא "צילום המספר אמת פרדוקסלית, אמת חסרת תועלת, על העולם" (פלאט', 2003, ע' 299).

הקראתי פסקה אחת מתוך ספר שלם, שקמה מתוך חיים שלמים של כתיבה, שמחזיקה בתוכה את תמצית היצירתיות. מחשבות החלום שלנו, שיירי היומיום של כל הימים, נעות בתוכנו כדם, כההליך, מזינות את החיות שלנו, שוכחות את עצמן והופכות לשלנו בדרכן לשוב לעולם.

ומתוך מחשבות החלום והעוצמה הפואטית שכרוכה בהן אני רוצה לנוע לדיון ברברי. רברי הוא הלך רוח שבו אנחנו הולכים לאיבוד בתוך מחשבותינו. זהו מצב שיש בו משהו חולמני, רפוי ואינטואיטיבי. אם אשאל מטאפורה של ויניקוט מהקשר אחר — "כאילו האישיות נמצאת בהילוך סרק" (2005 (1971), ע' 81). אולי יש במצב הרברי גם משהו מסתורי מעט, כזה שמבקש שלא לפוגג את הקסם בתרגום מהיר מדי משפת החלום לשפת הדיבור, והנה לא רק שהמילה באנגלית שומרת על ניחוח צרפתי לטיני, אלא שגם בכתבינו המקצועיים היא לא זכתה לתרגום ואפילו מופיעה בהם לעתים — וזה ייחוד השמור כמעט רק לה — לא רק בדמותה הלועזית אלא גם בכתיב לועזי: Reverie. בעברית יש מילה נפלאה ומיוחדת שלדעתי תופסת את הלך הרוח המהורהר הזה: 'שרעפים'. זו מילה שמתארת מצב של מחשבות שמנתרות מענף לענף בדמיונו, ללא אחיזה במשהו מסוים, ללא כיוון וללא מאמץ. וגם במילה זו משהו מתקשה להתגלגל לכדי ביטוי ורבים טועים להגות אותה עם שין ימנית ופ' רפה (Sharafim). כל דור ודור ומבחיני השיבולת/סיבולת שלו.

המושג רברי הצטרף בעשורים האחרונים לנבחרת מצומצמת של מושגים פסיכואנליטיים שאפשר למצוא כמעט בכל בית פסיכואנליטי, בין השאר הודות לתיאורטיקנים משפיעים בני זמננו, שממשיכים בחשיבתם את התיאוריה של ביון, כאוגדן (לדוג', 1997), גרוטסטיין (לדוג', 2004), צ'ביטארזה (לדוג', 2015) ופרו (לדוג', 2006). אני מאמין שרבים מאיתנו מייחסים את המושג רברי, בין השאר בהשפעתם של כותבים אלה, לביון. עדיין, נראה לי שקריאה של ביון במקור תמצא שהמקום שהמושג תופס בכתיבתו הוא שולי יחסית והמשגתו אינה נוגעת בשימושים הקליניים שלו. כך למשל רברי מוגדר ב'למידה מהנסיון' (1962) רק בהקשר המסוים של תפקוד האם בינקות, הוא זוכה לאזכור בודד ב'סודות הפסיכואנליזה' (1963), וכלל לא מוזכר ב'טרנספורמציות' (1965) וב'קשב ופרשנות' (1970). מנגד, המושג מופיע אצל כותבים אחרים קודם זמנו של ביון ואולי כדאי להעשיר את המחשבות הקליניות שלנו על הרברי במשהו מכתובתם.

יש מספר כותבים מוקדמים יחסית שניסחו רעיונות שמשיקים לאופן שבו אנחנו מתייחסים היום לרברי ולהתבטאותו בחשיבה של המטפל, גם אם לא קראו לילד בשמו. פרנצי הוא דוגמה לכך, ותיאודור רייך הוא דוגמה נוספת (אצל Spezzano, 2001) ולטעמי פרויד הוא הדוגמה הטובה מכולם בדברו על השימוש שהמטפל עושה בלא מודע שלו עצמו ככלי באנליזה, לא-מודע שהוא מפנה אל הלא-מודע של המטופל "כמעין איבר קולט". פרויד כותב שהלא מודע של הרופא, ממש כמו המקלט במכשיר הטלפון שהופך לגלי קול את האותות החשמליים שהוא מקבל, משחזר את הלא מודע של המטופל "מתוך נגזרות הלא מודע שהוא שומע" (1912, ע' 295³).

כך פרויד, שנראה שמציג עבורנו שני לא מודעים המשוחחים זה עם זה, חולמים ביחד. רובד זה של חלימה ויצירתיות המצוי גם בכל אחד מאיתנו, גם ללא קשר למפגש הטיפולי, מומשג ומורחב אצל שני כותבים נוספים, מוקדמים יחסית, והפעם במפורש תחת הכותרת של רברי.

סאליבן, אבי הגישה הבינאישית בפסיכואנליזה, בהרצאה מאמצע שנות ה-40, מתייחס לרברי כרובד החשיבה הלא ורבלית שמתקיים כל הזמן, ולאורך כל החיים, מתחת לסף המודעות. זהו תהליך סמוי לדבריו: "חשיבה ללא מילים", כזו ש"אינה מוטרדת מחוקי הדקדוק או מהצורך לייצר משפטים שלמים וכן הלאה". רק בנסיבות מסוימות הבעת הרברי תהיה בעלת משמעות או מתקשרת (1953, p.185, תרגום שלי). נראה לי שסאליבן מדבר על הרברי ממש כפי שניתן לדבר על מחשבות חלום שנלוות לערות שלנו. כך למשל הוא מציין שלעתים הרברי מכיל בתוכם חלקים שאינם מובנים לאדם או שהוא עצמו אינו ער לקיומם (p. 350). השוואה זו בין מחשבות חלום לרברי מקבלת משנה תוקף מהאופן שבו סאליבן מתאר תפקידים מנטליים אפשריים שיש לרברי: סיפוק צרכים, או צורה של התארגנות אל מול חרדה, או צורה של פורקן מתחים כדוגמת עוינות (ibid, 349). ולבסוף, צורה זו של חשיבה סמוכה למודע יכולה על פי סאליבן גם לשאת בתוכה מימד פרוספקטיבי, כזה שצופה לעתיד (p.350).

למי מאיתנו שמצוי בתיאוריה הבינאישית, מפתיע לגלות נקודות דמיון— ואפילו באזכור המצומצם שהבאתי— בין חשיבתו של ביון לזו של סאליבן, שני כותבים רחוקים לכאורה זה מזה (על השוואה נרחבת בין ביון לסאליבן, ראה Conci, 2009). דמיון נוסף, והפעם עם כותבת קרובה יותר בזמן ובמקום, ניתן למצוא עם חשיבתה של מריון מילנר, שמרחיבה עבורנו עוד יותר את המבט בחוויה שכרוכה ברברי.

מילנר מתארת את המצב המיוחד של רברי ככזה שמחזיק בתוכו משחקיות ויצירתיות וחלימה. זהו מעין 'היסח דעת' שעשוי להיות לרגעים "דומה מאד לטירוף". היא מדברת על רברי, על "נדידת המחשבה", כשקיעה במשחק המורגש לרגע כאמיתי. מצב זה מתאפשר, היא כותבת, בהנתן סביבה מגוננת וסבלנית, כאשר האדם משוחרר מהצורך בפעולה מיידית ודחופה. בפסקה נפלאה מילנר מקשרת את המצב היצירתי של האדם לרברי: "העליתי את האפשרות כי ממש כפי שחלימה בעת שינה היא הכרחית (כפי שאמר פרויד) על מנת לשמר את השינה, כך הכרחית גם חלימה, מודעת ולא מודעת, בהקיץ לשימורה של ערות יצירתית" (2005 (1957), ע' 215). ובמקום אחר היא מתקרבת עוד צעד לדעתי למפגש הקליני כאשר היא מדברת על דרך לרישום אובייקט בציור על דף, דרך שבה אתה מאפשר "לקווים עצמם להציע את ציורך". בתוך ההתרגשות מהאובייקט, במה שנראה לי כתיאור של חוויה אוקייאניית, "האדם אובד ברגע של פעילות עזה, אשר במהלכה מותכות באופן כלשהו ערות לעצמי וערות לאובייקט, ולכששבה ומתגבשת התודעה הנפרדת— מתגלה קיומה של ישות חדשה על הנייר" (2005 (1952), ע' 113).

אני רוצה להציע דימוי שאולי קשור למה שמילנר מתארת: לפגוש במטופל כמו ביצירת אמנות שבמוזיאון. אתה מסתובב במוזיאון, ופתאום נתקל ביצירה ש"עושה לך את זה". הרגש מכה בך ברגע

³ ואולי כדאי היה לכתוב 'מתמר' ולא 'מקלט', ניסוח שהיה קרוב יותר גם לטבעה של פעולת התרגום הפסיכואנליטית וגם לטבעו ההנדסי של מכשיר הטלפון.

אחד, עוד לפני שאתה מסוגל לתאר לעצמך במילים ובמחשבות מה ביצירה המסוימת הזו תופס אותך. היצירה עושה לך משהו, וההבנה היא משנית ומאוחרת מהרגע הזה שהוא קודם כל רגע אסתטי. הפענוח יגיע אחר כך. חלימה, חלום, ופירוש.

ביון, בספרו 'ללמוד מן הנסיון' (1962), מתאר את הרברי כחלק מדיון בתהליך שבו משמעויות נפשיות נוצרות אצל התינוק באמצעות יכולת החשיבה של האם. הוא כותב: "reverie הנו אותו הלך רוח הפתוח לקבלתם של מכלול "אובייקטים" מן האובייקט האהוב, ועל כן מסוגל לקבלתן של ההזדהויות ההשלכיות של התינוק, בין אם הן מורגשות על ידי התינוק כטובות או כרעות" (ע' 57). במילים שלי, משהו מהתחושות הגולמיות של התינוק, או מניצנים של מחשבה רגשית, מנתר לאם ומתערבב בשרעפיה ושב וחוזר אליו. האם יודעת את החוויה של התינוק, והתינוק באמצעותה יודע את עצמו יותר. האם מכילה את המציאות הרגשית של התינוק, נותנת לה מילים ומשמעות, ומתוך החשיכה וחוסר הצורה משהו מתפתח, מקבל צורה. זוהי חשיבה בשניים, זוהי התבנית היסודית של חשיבה רגשית, של ידיעה רגשית, שתחזור שוב ושוב ותופנם על ידי התינוק שיתפתח לילד ולמבוגר.

התייחסות זו לרברי האמהי הופכת לאבן פינה בחשיבתו של ביון. הרעיון של רברי יתגלגל להמשגות שונות של הפעולה הטיפולית במפגש הקליני. מה שעוד קיים בניסוח מוקדם זה, וזהו לטעמי דגש חשוב, הוא ההיבט הרגשי שנלווה לרברי האמהי. ביון ממשיג את הרברי האמהי כביטוי של אהבת האם לתינוקה (ע' 56). הוא רואה את הרברי "כמקור הפסיכולוגי לאספקת צרכי התינוק באהבה והבנה" (ע' 57, הדגשה שלי). להבנתי, הכללתה של חוויה רגשית של אהבה מושמטת מגלגולים מאוחרים יותר של הרברי בחשיבתו של ביון, כאשר התהליך משנה את שמו ומומשג כהזדהות השלכתית נורמלית (1962, תיאוריה של חשיבה) או יחסי מיכל-מוכל. עבור ביון המעט מאוחר יותר, אהבה או שנאה מפריעות לחיבור של התודעות, או ידיעה, בין מטפל למטופל (ביון, 1963, 1965; וראה Fisher, 2006 לדיון בנושא). עבור ביון המאוחר עוד יותר, אלה— כמו גם כל חוויה אחרת בעלת היבטים חושיים עזים— יערפלו את החיבור האינטואיטיבי של המטפל עם האמת הרגשית של המטופל, זו שאיתה הוא מבקש להיות לאחד (1967, 1970).

היסוד הרגשי נעדר גם מגלגולים בני זמננו של התהליך. אלו, נראה לי, השיבו לרברי את שמו אך לא את האהבה שנלקחה ממנו (ראה לדוג' Ogden, 1997; Ferro, 2006). וכך, גלגולי הרברי בחשיבתו של ביון ואחריו מותירים אותו משולל היבט רגשי ויותר כתבנית ריקה, דף לבן הממתין להתמלא בקווי הציור של המטופל. קווים אלו, תוצרים של חלימה משותפת, ניכרים בחומרים העולים בנו, כמטפלים, בזמן המפגש: "הרומינציות שלנו, החלומות בהקיץ שלנו, הפנטזיות, התחושות הגופניות, התפיסות החולפות, הדימויים העולים מתוך מצבים של שינה למחצה, מנגינות ומשפטים החולפים במוחנו וכן הלאה" (אוגדן, 2011 (1997), ע' 162). כל אלה, היום כפעם, משמשים בכדי לזקק אמת רגשית, כזו שתבטא בפעולה טיפולית: פירוש, מחווה, "שורת שיר".

הנדידה האסוציאטיבית של המטפל נחוות פעמים רבות, ממש כמו בחלימה, בתמונות. חומרי היום שחלף, כך נראה לי, הם החומרים של המטפל, אך חבל הטבור של חלומות הרברי הוא, וזו ההנחה שהופכת את הרברי לכלי עבודה קליני, ההתרחשות הלא מודעת. הרברי של המטפל,

באופן שבו הוא מומשג לרוב היום אצל אלה שנותנים לו מקום מרכזי בחשיבתם, הוא אולי "דרך המלך" אל ההתרחשות בטיפול. הרב ר' הוא ההדהוד האסוציאטיבי של "מה שקורה" בעולמו של המטפל, במחשבות החלום שלו, ומאפשר ליצור מגע איתו ועם המשמעות שלו. בה בעת התכנים המהדהדים ברב ר' גם מייצרים התנסות רגשית בעלת ערך שמאפשרת "לחיות יחד חוויה" (ויניקוט, 1945), ומוסיפה תוקף והשפעה.

הרב ר' פנים שונות לו, והפולימורפיות שאפיינה את לידתו של המושג — שבחלק מגווניה נגעת באזכורים של ביון המוקדם, סאליבן ומילנר — מזמינה לחשוב על האיכויות שמתקיימות בו ולו כפוטנציאל. כך, אפילו הבחינה המצומצמת של כמה מגלגולי המושג פותחת את הפתח להכרה בצורות שונות של חלימה שמודגשות בהן איכויות רגשיות שונות: התמזגות עם המטופל, חוויה אוקייאנית, אובדן הסובייקטיביות, אהבה, סבלנות ובטחון. ממגע נסער עם אמת כואבת ומחרידה ועד למפגש בהיסח דעת עם אמת שהונחה בשוליים. יש בו תנועה בין איזורי נפש זמן שונים, מההזייתי והמטורף אל היומיומי והפשוט, ומהווה לעבר ולעתיד. ממשחק לדמיון ולמציאות. הסחף הלא מודע של החשיבה נע בין מיקומים שונים וחולם מזויות שונות את המטופל וחולם אותנו חולמים.

יש גוונים שונים לרב ר', ואולי צורות שונות בתכלית, ואני רוצה להעמיק את המבט באמצעות דוגמאות משתי אנליזות. התיאורים שאביא, ככל דוגמה קלינית, משקפים את ההתנסות הפרטית שלי בקליניקה ואינם מבקשים להוכיח דבר אלא לתת נפח ודמות לרעיונות ולמחשבות שאני מציג כאן.

אורון, גבר בן שלושים וחמש, פנה לאנליזה בגלל חוסר סיפוק מחייו המקצועיים. לאורון לא היה קשר זוגי בעברו והוא חווה היסטוריה משפחתית טראומטית של נטישות ואובדנים. הוא עצמו היה קורבן להתעללות מצד אחד המבוגרים במשפחתו הרחבה בילדותו, חוויה שהוא תיאר במספר משפטים ותוך כאב ניכר באחת הפגישות הראשונות ולא חזר אליה. הפגישות שלי ושל אורון התנהלו באופן מהורהר, מעט דכאוני. לתחושותי, אף אחד מאיתנו לא חש מעורבות רגשית עמוקה, או לפחות לא ביטא כזו באופן גלוי. אורון הוא גבר נאה מאד, מטופח ואסתטי, והוא נכנס לקליניקה מדי פגישה כשריח עז של שמפו אופף אותו.

ריח השמפו בקליניקה כנראה נכח מתחילת פגישותינו, אך מרגע מסוים, כחודשיים בערך לאחר תחילת האנליזה, הפך הריח עבורי לבלתי נסבל. במשך מספר שבועות, במשך עשרות פגישות, הוא עורר בי בחילה עזה. התחלתי לצפות בחשש ובדריכות לפגישותינו, פותח את החלונות מבעוד מועד, מפעיל מזגן, חושש שמא אקיא במהלך הפגישה. בתחילת אחת הפגישות הרצתי בדמיוני תסריטים אפשריים של התנהגותי במצב בו לא אוכל שלא להקיא.

עמדתי על מקור הריח מיד כשחשתי בו לראשונה, וגם על הזהות המוחלטת שלו לריח מסוים מרגע מסוים בשרותי הצבאי. בתוך הפגישות המחשבה שלי נדדה שוב ושוב, כפויה, לחורף 1992, לטירונות במתקן אדם, בסיס צבאי במרכז הארץ. אינני זוכר כמעט דבר מן הטירונות וגם הנסיבות של מה שאתאר כאן הן מעורפלות עבורי וחסרות. אולי הן נכששות בזכרון שלי על ידי הריח החד שנתר ללא שינוי. גשם עז גדש את אחד הנחלים שעברו בבסיס, וג'יפ שביקש לחצות את הנחל, על אם הדרך, סמוך לשער הבסיס, נסחף והתהפך. שני חיילים שהיו בג'יפ נעלמו במים השוטפים. אותנו, חיילי פלוגת טירונים בבסיס, שלחו למחרת לחפש את גופותיהם. אני זוכר שנתנו לנו מוטות

אוהל, כמעין דקרים לגשש באמצעותם במים הבוציים, אני זוכר שניתנו לנו חבלים לקשור עצמנו אחד לשני כדי שלא ניסחף גם אנחנו בנחל, ואני זוכר שהצטוונו ללבוש שכמיות פלסטיק להגנה מפני הגשם והסערה. השכמיות נשלפו כנראה מאיזה מחסן חירום והיו ספוגות בריח נוראי של טלק, שהביא אותי לסף הקאה. פרטים רבים שקשורים באירוע חסרים בזיכרון שלי. אני לא זוכר את עצמי הולך בנחל ומחפש, יכול להיות שהגופות נמצאו עוד לפני שנכנסנו אנחנו למים, אולי לא. הדבר המרכזי שאני זוכר הוא שהייתי מבועת מהאפשרות שהמוט שבידי יתקל בגופה במים אך מבועת עוד יותר, הרבה יותר, מהריח הנורא של השכמיות, ומתפלל שאמצא את הגופה מהר ככל האפשר, או שמישהו אחר ימצא אותה, כדי שאוכל להסיר את השכמיה ולהפטר כבר מהריח. הייתי חסר אונים וחנוק מבחילה.

עשרים וחמש שנים מאוחר יותר וריח זהה עמד בקליניקה, נורא כקודמו, והזין את הזיכרונות ואת הדמיונות שתיארתי. איכשהו, במהלך הרבה פגישות, לא עמדתי כלל על המוזרות שבזהות המוחלטת, מוחלטת עבורי, בתקופה הזו באנליזה, שבין ריח של שמפו נקה 7 לבין ריח של שכמית פלסטיק צבאית מאובקת בטלק. יש איכות פסיכוטית לחיבור הזה, חיבור שכמו מתעלם מהמסך שמפריד בין מחשבות החלום שלי לבין המציאות, מבקיע מתוכו ומפיח חיים ונותן צורה ודמות למה שהיה לא מודע.

הרברי שלי בדוגמה הזו הצטרף לתהליך של המטופל, וצירף אותי אליו. הדינמיקה הפנימית של המטופל, מעורבת בדינמיקה המשותפת שלנו, הלכה ונפרשה והתבהרה באנליזה. התבהרות זו איפשרה ל'אני', לי, אחיזה ב'זה'. פירוק ייצוג הריח למחשבות החלום שלו התחיל למתוח קווים של קירבה ודמיון ביני לבין אורון. את חומרי הרברי שבתי והמשגתי, בתחילה לעצמי ובהמשך גם בהתערבויותי המילוליות. וכך, החיבור הזה שבין נדידת המחשבות לבין מה שקורה הזין באמת ובמשמעות את ההתרחשות⁴.

בדוגמה שהבאתי, חווית הרברי הפרטית שלי לא רק נתנה נפח רגשי לחווית המוות הרגשי של אורון, ולא רק המחישה את התהליך הטיפולי בו שנינו, קשורים בחבל האנליזה, מחפשים אחריה. אלה, אני מאמין, לא מיוחדים לאנליזה המסוימת הזו. מה שהיא עשתה עבורי, הוא יצירת מגע עם חומרים מסוימים וייחודיים לשדה שנוצר בינינו: כחודשיים בטרונות, כחודשיים באנליזה, הד כאן ועכשיו, כאז ומשם, לסערה שחלפה אך שאותותיה עדיין ניכרים. ומעבר לכל, ובעיקר, המגע עם הגנה על סף קריסתה והאפשרות לחוות כדם בתוכי, לא עוד נבדל מעצמי, את התהליך של התפרקות בפעולה. תהליך זה התעטף במחשבות פסיכוטיות ובחרדות פסיכוטיות שהן, כפי שתיאר ויניקוט, ההגנה מפני מה שאין להעלות על הדעת, מהתמוטטות שהיתה אך לא נחוותה (1974). ההתפרקות וההגנה מפניה, שהיו מיוצגות ברברי שלי באותו זמן והדהו בתכניו, נפרשו בהמשך האנליזה הזו גם בתהליכי ההעברה, וברגרסיה עזה של אורון.

אני רוצה להוסיף גוון אחר לחשיבתנו על הרברי באמצעות רגע מאנליזה אחרת, מפגישה בשנה החמישית באנליזה של רוני, גבר כבן שלושים. רוני פורץ במהלך אחת הפגישות במונולוג די

⁴ אפשרי לדון בחווית הריח כטרנספורמציה בהלוצינזיס ולא כרברי (Civitaresse, 2015), אני לא חושב שמחוץ למסגרת הדיון הבינוימית ההבחנה מוסיפה, וראה (Hinz 2015) בהקשר זה.

זועם, שמופיע כאילו משום מקום, בו הוא מתלונן על אימו שמביאה לו קרם שיזוף כדי שיגן על עורו הלבן כשהוא הולך לים. הוא אומר: "היא מביאה לי אולטרסול, זה קרם שאני לא יכול לשים עלי, הוא דביק ועם ריח מגעיל. אני רוצה שהיא תביא לי קרם הגנה של ד"ר פישר, זה מה שאני צריך, ד"ר פישר, לא את הקרמים שהיא תמיד מביאה לי". אני קצת מהורהר, וקצת מאבד אחיזה במונולוג שנראה לי תלוש, ואז עולה אצלי אסוציאציה, שכנראה טעונה גם במה שאני מכיר ויודע על יחסיו של רוני עם אימו, וטעונה בהבנתי את יחסי ההעברה בינינו. אני מציע לרוני שנראה לי שהוא מספר לי ש"הקרם של ד"ר בן פישר, או אולי של ד"ר בן שפר", הוא פחות מאכזב ממה שאימא שלו נותנת לו ואולי יכול להגן עליו טוב יותר כשהוא נחשף לאור השמש. רוני צוחק מהשנינות — שלי? שלו? — וממשיך לפרוש את ההתרחשות עליה סיפר. אלא שכעת, כך הרגשתי, משהו מהיחסים בינינו נספג בתוך דבריו, ומהדהד באופן שבו אני מקשיב לו. אני תועה במחשבות שמתמלאות בצורות שונות של בקשה הכרוכה בדחיה ומתחילה להצטבר בי תחושה קלה אך מעיקה של חוסר אונים.

גם בתיאור שהבאתי מהאנליזה של אורון, וגם בתיאור מהאנליזה של רוני, משהו שוחה ממחשבות החלום אל המודעות ומועלה באמצעות דיבור או חוויה אל מעל לפני המים. שתי הדוגמאות לקוחות מטיפולים אינטנסיביים וממושכים, שתיהן מכילות התייחסות למפגש עם אמת נפשית, ולהגנה שאולי אינה מספקת שניתנה, ואולי גם ניתנת, על ידי מי שאמור היה להגן. בשתייהן יש משהו חושי עז, גופני, מריח. ועדיין, אני חושב שגם אם החוויה שלי שהבאתי מהאנליזה של רוני דגה אף היא את ה"אמת" ונוגעת במה שקורה, גם אם יש בה מה שמזמין את שמעבר למילים (ultra-soul), הרי שההתפרשות שלה במרחב הרברי שונה מהותית מחווית הרברי באנליזה שתיארתי במפגש עם אורון. היה במגע הראשוני איתה משהו קליל ומפתיע, מעין איכות היפומאנית ששונה מהקדרות המסויטת שבמפגש עם אורון. רברי, עבורי, מציע לנו הרבה יותר מאשר מציאת האמת, ויש משמעות להתפרשות הייחודית שלו בכל מקרה. התפרשות זו ניכרת בהדהוד התכנים ובהסתעפויות הדמיון שכרוכות בו. הדהוד זה, ממש כמו האוברטונים, הצלילים העיליים, שמעניקים לכלי נגינה מסוים את קולו הייחודי, ומבחינים למשל בין "דו" בקלרינט לאותו "דו" בחליל, הוא בעיני תמצית הסובייקטיביות. הדהוד פרטיקולרי שמשקף את אופני התנודה המסוימים של "מה שקורה" במרחב הרברי. רעיון אחרון זה הוא מהותי באופן שבו אני תופס את הרברי, ומשלב בין תפיסותיהם של שני תיאורטיקנים הקרובים מאד ללבי, גם אם רחוקים זה מזה - וילפרד ביון ואדגר לונסון (ראה Levenson, 1988; 1994 לעניין הפרטיקולרי המתבטא בדפוסים החיצוניים). לצערי, מקוצר הזמן לא אוכל להרחיב כאן את הרעיון האחרון הזה ואת האסוציאציות התיאורטיות שהוא מעלה בי.

רילקה זיקק שורת שיר מהרבה ערים, מקומות, זיכרונות וחוויות. דומה שאנחנו, מול מטופלינו, נעים בכיוון ההפוך. אנחנו פוגשים את "מה שקורה", את הנקודה האחת, וממנה נעים לעבר מחשבות החלום ונפרשים איתן, בתוכנו, לענפים השונים. אני רוצה להמחיש ולהעמיק את המחשבה על צורת המגע הזו שבין המטפל למטופל דרך סיפור קצר של חורחה לואיס בורחס בשם 'האלף'. זה סיפור שפורסם לראשונה ב-1945 ומופיע בתרגום עברי בקובץ סיפורים שנושא את אותו השם

(2000). הסיפור הוא לטעמי יצירת מופת ואספר רק חלק ממנו בקיצור נמרץ שגם אם יאבד משהו מהיופי ומהעוצמה של הסיפור אולי ישמור את הרעיון המרכזי שבו.

הסיפור נפתח כשבן דמותו של בורחס מספר על מה שנראה כאהבה נכזבת שלו, אהבתו לביאטריס ויטרבו (viterbo) שמתה ושהוא מקדיש עצמו לזיכרה. בכל יום השנה לפטירתה הוא מזמן עצמו לביתה העמוס בדיוקנותיה כפי שזימן עצמו לשם, כך נראה, בתואנות שונות בשנות חייה. נראה כאילו משהו פלאי, ארוטי, עודו מושך אותו לשם. באותם ביקורים הוא נאלץ לבלות במחיצתו של קארלוס ארננטינו דנרי. עובד זוטרי באיזו ספרייה, בעל יומרות ספרותיות גבוהות, נמלץ ומנופח. קארלוס פותח במונולוגים נלהבים ועמוסים בקלישאות על ספרות ועל העולם ועל האדם המודרני ובורחס מיד מציע לו, בסרקזם, להעלותם על הכתב. לא חולף זמן רב וקארלוס אכן מקריא לו קטעים משמימים מפואמה שמסתבר שהוא אכן טורח על כתיבתה כבר שנים רבות, מקריא ומפרש עצמו ושוקע בשבחים עצמיים. זו פואמה גרועה בשם 'כדור הארץ' ובה קארלוס "ביקש לחרוז את מעטפת הכוכב כולה" (ע' 118). הפואמה שלו עוברת וסוקרת אזורים בעולם בארכנות ובטרחנות ובפירוט עובדתי: "עד 1941 הספיק לטפל בכמה הקטארי של קווינסלנד, ביותר מקילומטר של הנהר אוב, במד גז מצפון לורקרוס, בבתי המסחר העיקריים של נפת קונספסיון...." וכן הלאה וכן הלאה. עוד עניינים יש ביניהם ומפגשים אבל אקפוץ לנקודה בסיפור שבה קארלוס ארננטינו, נרגש וזועם, מספר לבורחס שעומדים להרוס את הבית שבו הוא גר, "ובאותו קול שטוח, לא אישי, שאנו נדרשים לו כדי לגלות דבר מה אישי ביותר, אמר שבלי הבית לא יוכל לסיים את הפואמה, שהרי בפינת המרתף יש אלף" (ע' 122). האלף, הוא מספר לבורחס, היא נקודה במרחב שכל המקומות בעולם נמצאים בה ונראים מכל הזוויות. קארלוס ארננטינו גילה את הנקודה באקראי כשהיה ילד, והוא טוען שהוענקה לו הזכות הזו כדי שבבגרותו יכתוב את הפואמה עליה הוא שוקד. הדיאלוג ממשיך ומשכנע את בורחס שקארלוס ארננטינו הוא מטורף, אך משהו כנראה מושך אותו והוא סר לביתו כדי לחזות במו עיניו, כפי שמציע לו קארלוס, באלף. קארלוס מנחה אותו לשתות משקה אלכוהולי, לשכב על מדרגות המרתף, לנעוץ את מבטו במדרגה התשע עשרה, ואז סוגר את הדלת ומותיר אותו בעלטה גמורה. לרגע מכה בבורחס ההכרה שקארלוס מטורף, ושהוא הורעל ונכלא במרתף. אך הוא עוצם את עיניו ופוקח אותן, ואז הוא רואה את האלף: "הנה עכשיו אני מגיע אל מרכז סיפורי, מרכז שאין מלים לתארו; כאן מתחיל ייאושי כסופר. כל שפה היא אלף-בית של סימנים שהשימוש בהם מניח עבר המשותף למשוחחים; איך אעביר לזולתי את האלף האינסופית, שזיכרוני הנרעש צר מהכילה?... באותו רגע כביר ראיתי מיליוני מעשים מענגים ומזוועים.... קוטר של האלף כשניים או שלושה סנטימטרים, אך החלל הקוסמי כולו היה שם ולא בקנה מידה מוקטן. כל דבר (פני ראי, למשל) היה אינספור דברים, שכן ראיתיו בבירור מכל הנקודות ביקום. ראיתי את הים הרוחש חיים, ראיתי את הזריחה ואת השקיעה, ראיתי את המוני האדם של אמריקה, ראיתי קורי עכביש כסופים במרכזה של פירמידה שחורה....ראיתי עיניים קרובות, רבות עד אין קץ, הבוחנות בי את עצמן כבראי, ראיתי את כל המראות בכדור הארץ מבלי להשתקף באף אחת מהן....ראיתי אשכולות ענבים, שלג, טבק, עורקי מתכת, אדי מים, ראיתי מדבריות משוונים קמורי גבעות על כל גרגר חול שבהם, ראיתי באינוורנס אשה שלא אשכח לעולם; ראיתי את שפעת שיערה הפרוע, את יציבתה הגאיונה, ראיתי סרטן בחזה, ראיתי עיגול עפר יבש במדרכה במקום שצמח בו פעם עץ...." והרשימה ממשיכה וממשיכה ומערבת

את האישי והכללי, את הזר והקרוב: "ראיתי את מחזור דמי האפל, ראיתי את מערבולת האהבה ואת התמורה שבמוות...ראיתי את פני ואת קרבי, ראיתי את פניך וראשי הסתחרר עלי ובכיתי, שכן ראו עיני את העצם המסתורי והמשוער הזה, שבני האדם נטלו לעצמם את הזכות לנקוב בשמו, אך שום אדם לא ראהו מעודו: את היקום הבלתי מושג. חשתי הערצה אינסופית, צער אינסופי" (בורחס, 2000 (1945), ע' 124-126).

בנקודה הזו עלינו לעלות מהמרתף, ולקטוע את העולם הספרותי המורכב והנפלא שבורחס מתאר בסיפור הזה, עולם שיש בו הרבה מעבר למטאפורה שאני מבקש לחלץ ממנו. ובכל זאת: הרברי הוא צורת המבט שפוגשת את נקודת האלף של המטופל, בה נמצא ומשתקף עולמו.

פרויד כותב כך ללו אנדרס-סלומה ב1916: "אני יודע שכאשר אני כותב, עלי לעזור את עצמי באופן מלאכותי על מנת שאוכל לרכז את כל האור על נקודה אפלה אחת". פרויד, בדומה להמלצתו לרופא על הטיפול הפסיכואנליטי מ1912, לא רוצה לעוות באמצעות "יומרה או ציפיה... את העניין שעומד לבחינה" (2019 (1916), ע' 138). ביון, בסמינר חצי מאה אחר כך, חוזר על אותו רעיון בדיוק אך הופך את אלומת האור ל"אלומה של חשכה חודרת" (1967, ע' 57). אלומת חשכה שמשתדלת שלא לסנוור את האינטואיציה באמצעות תיאוריה או התנסות קודמת או ידיעה. אם "אנו מסוגלים להתבונן התבוננות קלינית", אומר ביון, "הפירוש יגיע" (שם, ע' 59). עלינו, אם אשאל לרגע המלצה אחרת של פרויד ממכתב אחר לסלומה, "לתת לסבלנות לעשות את הכישוף" (2019 (1917), ע' 149).

הייתי רוצה לחשוב על המטופלים שלנו, שוכבים בסבלנות על המדרגה במרתף שלנו, כשמבטם מרכז את כל האור שבחשיכה בנקודה אחת, בנקודת האלף שלהם, פוגשים את כל מחשבות החלום שלהם. אבל אולי הם לא עושים את זה. ככלות הכל, אנחנו צריכים אחר בשביל לדעת את עצמנו, וכך, אולי קצת מזה אנחנו עושים עבורם באמצעות הרברי שלנו שמשמר משהו מצורת המגע הזו. גם אם אין בו אחיזה ב'יקום הבלתי מושג' שלהם, אולי יש בו משום נגיעה בנגזרות האינסופי הייחודי להם, נגיעה שכרוכה בהערצה ובצער.

כעת אפנה לרעיון אחר, שהוא לטעמי פיתוח של שימוש קליני של חווית הרברי שעולה מחשיבתה ומכתיבתה של חני בירן, חברת המכון שלנו. הרעיון הזה יאחז ביד אחת במטאפורה של האלף, ובידו השניה יאחז בהמשגה של רגש החמלה, ויחבר אותנו בתוך כך לנושא הכנס.

בירן, בספרה "The Courage of Simplicity" העוסק בחשיבתו התיאורטית והקלינית של בירן (Biran, 2015), הופכת את תמונת הרברי על פיה ומחדשת בו חידוש חשוב. היא חוזרת אל המשגותיו המוקדמות של בירן את הרברי, אלה המעוגנות בהקשר של יחסי אם-תינוק, אך ממשיגה אחרת את ההתרחשות בעולמה הפנימי של האם. בירן נעה אל מעבר לפונקציית המיכל של הרברי

ומציגה את הרברי כפעולה אקטיבית שבה האם חולמת בהקיץ, נוכח החומרים השבורים, המפורקים והמציפים של תינוקה, את תמונתו השלמה בעתיד (5 p.), את הטוב וההתפתחות שבאופק. ובהשאלה, היא רואה את הרברי גם כיכולת של האנליטיקאי "לחלום קדימה", לעבר עתיד טוב יותר, עבור המטופל שנמצא במצוקה (6 p.). אני חושב שבירן פותחת את הפתח להבנה חדשה שמתווספת לשימושים בני זמננו של פונקצית הרברי: מתהליך שפוגש הווה, תוצר של כפיית העבר, היא מכוונת לתהליך שמושאו הוא העתיד לבוא. ממה שבא במגע עם מה שקורה ונותן לו שם היא נעה למגע יצירתי עם הדמיון שלה. פחות צילום של המציאות ויותר הוצאה לאור של תמונות החבויות בה. הניסוח של בירן מהדהד משהו מהכתיבה המוקדמת על הרברי שהזכרתי קודם כשהוא מחזיר לרברי את היכולת לקדם עתיד, כמו גם את היסוד הרגשי החומל והאוהב שבתפקוד האמהי. ניסוחה גם מותח זיקה למושגים פסיכואנליטיים שמחוץ למסגרת החשיבה הביוניאנית, כדוגמת 'עצמי וירטואלי' בפסיכולוגיה העצמי (Kohut, 1977), ומעניק לדעתי משנה תוקף לחשיבות של פונקציית החלימה של המטפל במפגש הטיפולי.

החלומות שיש לנו נשענים על העבר וההווה הקרוב וממזגים ביניהם. החומרים שלהם הם הזיכרונות שלנו, פחות או יותר. אך כל עוד נארגות לתוכם גם המשאלות שלנו, כפי שהיטיב להדגים פרויד, הרי שניתן לראות בהם גם משהו המכוון לעתיד. משאלותינו, אחרי הכל, גם אלו שהתהוו לפני זמן רב, מחזיקות בתוכן משהו המכוון לעתיד. אני חושב שבירן לוכדת את האופי הזה שעשוי להיות לרברי שלנו כאשר היא רואה את השלם והחי שמתקיים כפוטנציאל בתוך המפורק והכאוטי. אופי שיש בו גם הגנה, ואולי אף הכחשה מאנית, אבל גם— ובעיני יותר מכל— יש בו מגע עם הפוטנציאל של האדם, עם הפוטנציאל של כל אדם, להיות אחר, שונה, שלם. על חוט השני של המשאלה מוחזקים עבר הווה ועתיד, וכך גם בחלום, כך שנראה לי שבירן נאמנה להבנה עמוקה של פונקציית החלימה כאשר היא מוסיפה את ההתכוונות לעתיד כיסוד בחלימה שלנו את המטופל, ברברי שלנו. הרברי מחזיק לא רק את הדברים שלפנינו אלא גם את הפוטנציאל שבהם.

אני רוצה להציע להרחיב עוד את אותה התכוונות לעתיד שיש ברברי כפי שממשיגה אותו בירן, ולהציע לראות לא רק במפורק את השלם אלא גם בשלם את המפורק, ובמילים אחרות, מדויקות אולי יותר, לאפשר לתפוס בחווית הרברי את החלופיות של הדברים, את החלופיות של טבענו האנושי. פרויד, במאמר קצר מ-1915 על החלופיות, נוגע לטעמי בהערצה ובצער שכרוכים במגע שלנו עם הזמני והחולף. הוא מתאר שיחה עם משורר צעיר אגב טיול בטבע עם ידידה משותפת. הזמניות של היופי שבטבע, של כל מה שבעולמנו, מולידה במשורר עצבות וצער על כל העתיד לכליה, אך עבור פרויד זמניות זו ממש היא שנותנת לדברים את ערכם. ואולי מעניין בהקשר של ההרצאה הזו לחשוף את זהותו של אותו משורר, רילקה, ואת זהותה של הידידה, לו אנדרס סלומה. ואולי נצרף בדמיונו לאותו מפגש היסטורי גם את בורחס, שעוסק בנושא זה ממש באחד מספוריו: "המוות (או אזכורו) עושה את בני האדם ליקרי ערך ומעוררי חמלה. הם נוגעים ללב בהיותם רוחות רפאים... אין פנים שלא יהיו בהימחקם כפנים שנראו בחלום" (בורחס, 2000, בן האלמוות, ע' 20).

ליפנים יש מושג, שאינני מצליח להבין כיצד לא מצא עדיין את דרכו להמשגות הפסיכואנליטיות שלנו, שנקרא *monso no aware*. המושג לוכד את התחושה שיש לנו כשאנו מכירים לרגע בהיות הדברים בני חלוף, רגע של ערות לזמניות של הדברים שבעולמנו. זהו רגע אסתטי, ספוג עצבות, שיש בו אמפתיה עמוקה לטבעם האמיתי של הדברים, לנקודת האלף שלהם. יש מי שרואה בחוויה הזו את ההכרה שהאדם הוא חלק ממערכת גדולה יותר, חלק מ"הגאות הקוסמית של הזמן" (Togashi, 2010, p. 114). אני חושב שהמושג הזה נוגע ברגש החמלה שאנחנו מרגישים פעמים רבות בעבודה הקלינית שלנו. אנחנו מרגישים חמלה למטופלת צעירה שמתחבטת בתהפוכות הלב של גיל ההתבגרות. אנו יודעים את השבור ואת השלם שעוד לפני. החלימה אודות העתיד, עבור המטופלת, מבטאת מעין ידע אנושי, לפעמים לא מנוסח, שאנחנו צוברים לאורך החיים, בקליניקה ומחוץ לקליניקה. חמלה דומה, ועדיין אחרת, אנחנו יכולים להרגיש אל המטופל הגרנדיזי שמספר לנו על עבודה חדשה, אידיאלית, במעין תחושת נצחון. החמלה אליו אולי נשענת על ההדהוד, במרחב שהוא הרברי, של השביר והסדוק שבו, ושבעולם שלו, זה שממנו הוא בא וזה שקיים בו כפוטנציאל שיתמש בעתיד.

כך שהרברי לא רק מבטא את הסובייקטיבי והייחודי אלא רוקם לתוכו גם את האנושי, היפה והטראגי. כבר אמרנו, הערצה וצער. ואולי זו תמצית המגע שלנו עם המטופל, שעה שמחשבות החלום שלו הופכות להיות דם בתוכנו, מבט ומחווה, ולא נבדלות עוד מעצמנו.

אסכם: מחשבות החלום שילדו את הרברי כמושג קליני מסתתרות בכתיבה של משוררים ופסיכואנליטיקאים, ומסתתרות בנסיון הקליני של כל אחד מאיתנו, גם אם אינן מופיעות בתוכן הגלוי של חלימתנו את המושג. ניסיתי לשחזר משהו ממחשבות החלום האלו, שנפרשות מפרויד ועד ימינו לכל אורך תמורות החשיבה הפסיכואנליטית, ומתחדשות גם בזמננו שלנו, כאן. הרברי הוא התרחשות מנטלית שפוגשת תכנים ומצבי נפש בהווה אך גם פוגשת את הפוטנציאלים של המטופל, את נקודת האלף שלו, את כל "מה שקורה". זאת, מתוך מוכוונות גם אל העתיד ומתוך ביסוס חיבור רגשי של חמלה בין המטופל למטופל. אני מקווה שהדיון הקצר על הרברי הוסיף לחשיבה שלנו על הפעולה הטיפולית ועל אופני הנוכחות וההקשבה שלנו בטיפול הפסיכואנליטי.